

Józef Wroceński

Wakat Stolicy Apostolskiej

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 59/4, 3-30

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF WROCENSKI SCJ

Wydział Prawa Kanonicznego

Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

WAKAT STOLICY APOSTOLSKIEJ

Treść: Wstęp. – 1. Wakat Stolicy Apostolskiej w aspekcie historycznym. – 2. Reforma papieża Pawła VI. – 2.1. Przyczyny wakatu. – 2.2. Władza kolegium kardynalskiego. – 2.3. Sytuacja prawna Kurii Rzymskiej. – 2.4. Pogrzeb papieża. – 3. Reforma papieża Jana Pawła II. – 3.1. Przyczyny wakatu. – 3.2. Uprawnienia kolegium kardynałów w czasie wakatu. – 3.3. Zebrania kolegium kardynałów podczas wakatu. – 3.4. Status prawny urzędów Stolicy Apostolskiej podczas jej wakatu. – 3.5. Uprawnienia dykasterii Kurii Rzymskiej. – 3.6. Pogrzeb papieża. – Zakończenie.

Wstęp

Wakat każdej stolicy biskupiej, czyli brak pasterza z powodów określonych w prawie, to czas trudny w życiu wspólnoty kościelnej. Taka sytuacja powstaje nie tylko w życiu Kościoła partykularnego, ale także w życiu Kościoła powszechnego, bowiem z określonych powodów może zabraknąć Pasterza całego Kościoła, czyli Biskupa Rzymskiego. Chodzi więc o czas od śmierci lub zrzeczenia się urzędu przez Biskupa Rzymskiego do momentu wyboru Jego następcy. Ten czas, niezależnie od tego czy jest on dłuższy czy krótszy, rodzi szereg problemów dotyczących statusu prawnego centralnych instytucji Kościoła, a także dotyczących kierowania (rządzenia) Kościołem, bowiem nie może on ani przez moment nie wypełniać swojej misji i być pozbawiony kierownictwa. Dlatego też potrzebne są szczegółowe regulacje prawne w wyżej wymienionych kwestiach. Także w historii Kościoła przedmiotem szczególnej uwagi była prawowita sukcesja apostolska na urządzie św. Piotra, z którym

związane jest najwyższe zwierzchnictwo nad całym Kościołem. Stąd też Biskupi Rzymscy co pewien czas wydawali dokumenty regulujące omawiany stan rzeczy. Z tej racji, że sytuacja wakatu wymaga często bieżących regulacji, normy jej dotyczące nie były zamieszczane w trwałych zbiorach prawa, np. w kodeksach. Aktualnie konstytucja Jana Pawła II *Universi Dominici gregis*¹ zawiera normy dotyczące wakatu Stolicy Apostolskiej, tzn. dokładnie i szczegółowo omawia kompetencje poszczególnych osób i urzędów w zarządzaniu Kościołem w sytuacji braku jego Pasterza. Niniejsze opracowanie zmierza do ukazania zagadnienia wakatu Stolicy Apostolskiej i omówienia szczegółowych norm regulujących działanie centralnych urzędów i instytucji w kierowaniu całym Kościołem.

1. Wakat Stolicy Apostolskiej w aspekcie historycznym

W ciągu wieków konkretne sytuacje, jakie pojawiały się w Kościele, skłaniały papieży do przystosowywania procedur dotyczących wakatu Stolicy Apostolskiej, a zwłaszcza wyboru nowego papieża, tak, aby sprzyjały one dobru Kościoła², z zachowaniem zasady, na podstawie której zgodnie ze starożytną tradycją wybór Biskupa Rzymu należał do Kościoła Rzymskiego. Także inne kwestie dotyczące regulacji materii wakatu Stolicy Apostolskiej, czasu trwania wyborów, sprawowania władzy podczas wakatu, jak i grona wyborców nowego papieża w ostatnich stuleciach były przez papieży często rozważane i zmieniane. Wydaje się, że wśród wielu kwestii związanych z wakatem najważniejszą jest wybór nowego papieża. W pierwszych wiekach chrześcijaństwa wyboru Biskupa Rzymu dokonywali duchowni i lud rzymski³. Począwszy zaś od czwartego wieku w wybory papieży

¹ Por. JAN PAWEŁ II, Konstytucja apostolska *Universi Dominici gregis* o wakacie Stolicy Apostolskiej i wyborze Biskupa Rzymskiego z dnia 22 lutego 1996 r., AAS 88(1996), s. 305-343. Inne wydanie: Libreria Editrice Vaticana 1996.

² Por. P. MAJER, *Wybór Biskupa Rzymskiego w perspektywie jedności Kościoła*, *Annales Canonici* 8(2012), s. 65.

³ W tym okresie wybór papieża nie dokonywał się w drodze formalnego głosowania i liczenia oddanych głosów, ale miał formę aklamacji lub akceptacji kandydata przez duchowieństwo i lud.

ingerowali cesarze i monarchowie chrześcijańscy, potwierdzając niekiedy wybór. Te wpływy możnych rodów ograniczył papież Stefan IV na synodzie rzymskim w 769 r., zastrzegając tylko duchowieństwu wybór nowego papieża⁴. To dążenie, aby wybór papieża dokonywał się w środowisku eklezjalnym, z wyłączeniem ingerencji świeckich władców, znalazło swoje potwierdzenie w postanowieniu papieża Mikołaja II z 1059 r., na mocy którego zastrzegł on prawo wyboru tylko kardynałom⁵. W ten sposób stało się jasne, że kolegium, którego zadaniem jest dokonanie wyboru ma charakter instytucji stałej posiadającej taką strukturę wewnętrzną, że w momencie zaistnienia wakatu Stolicy Apostolskiej może rzeczywiście przystąpić do działania. Konieczny był zatem zespół wyborców wcześniej ustanowiony, obejmujący określoną liczbę członków, by łatwo i natychmiast mógł być zwołany. Było rzeczą nie do przyjęcia, aby wyborców wyłaniano dopiero w momencie wakatu. Postanowienie to ustaliło trwałe reguły na przyszłość, uniemożliwiając dokonywanie wyboru papieża wszystkim innym. Także w tym duchu celem uniknięcia na przyszłość wszelkich sporów w tej materii papież Aleksander III w 1179 r.⁶ podczas Soboru Laterańskiego II postanowił, że jeśli osiągnięcie jednomyślności kardynałów przy wyborze papieża będzie niemożliwe, wybranym papieżem będzie ten, kogo wybrało dwie trzecie elektorów.

Jednym z pierwszych papieży, który w miarę całościowo podjął temat wakatu, był papież Grzegorz X. Tenże papież na Soborze Lyonskim w 1274 r. zarządził, że w 10 dni po śmierci papieża ma się odbyć wybór nowego Biskupa Rzymu w miejscu zamkniętym, w którym mają pozostać kardynałowie bez możliwości komunikowania się z kimkolwiek na zewnątrz. Ponadto wybór powinien się odbyć w miejscu zgonu papieża⁷. Podczas trwania konklawe kardynałowie

⁴ Por. W. WÓJCIK, *Projekt rozszerzenia wyborców papieża*, Prawo Kanoniczne 16(1975) nr 1-2, s. 29-35.

⁵ Por. MIKOŁAJ II, Bulla *In nomine Domini*, 1059 r., C. 1, D. XXIII.

⁶ Por. ALEKSANDER III, Konst. *Licet de vitanda discordia*, 1179 r., C. 6, X, I, 6.

⁷ Por. MC. B. RICHARD, *Leksykon Papieży od Piotra Apostoła do Jana Pawła II*, Warszawa 2003, s. 290. Por. także A. M. PIAZZONI, *Historia wyboru papieży*, Kraków 2004; A. MELLONI, *Konklawe. Historia wyboru papieża*, Poznań 2005. Kardynałom

mieli zakaz czerpania dochodów ze skarbcza papieskiego oraz innych dóbr kościelnych. Przepisy te jednak wydawały się być zbyt surowe, dlatego papież Hadrian V w 1276 r. ustnie je zawiesił. Ze względu jednak na nadużycia papież Klemens V na nowo nakazał je przestrzegać w całej surowości ich postanowień⁸. Z kolei papież Juliusz II w Konstytucji *Cum Tam Divino* z 1505 r.⁹ postanowił, że symoniacki wybór papieża będzie nieważny z wykluczeniem wszelkiej sanacji, a wybrany w ten sposób papież będzie uznany za apostatę¹⁰. Bardziej dokładne normy w sprawie wyboru, kładąc silny nacisk na zachowanie sekretu, wydał papież Grzegorz XV w 1621 roku¹¹. W czasach bardziej nam współczesnych miarodajną w kwestii przepisów dotyczących wakatu była konstytucja papieża Piusa X *Vacante Sede Apostolica* z 1904 r.¹² uzupełniona przez motu proprio papieża Piusa XI *Cum Proxime* z 1922 roku¹³.

Kolejnym dokumentem przedstawiającym w sposób całościowy kwestię wakatu Stolicy Apostolskiej i wyboru nowego papieża była konstytucja papieża Piusa XII *Vacantis Apostolicae Sedis* z 1945 roku¹⁴. Cytowany dokument w pierwszej części zawierał przepisy dotyczące wakatu Stolicy Apostolskiej, w drugiej zaś normy dotyczące wyboru nowego papieża. Oczywiście przedmiotem naszego zainteresowania są postanowienia w sprawie wakatu Stolicy Apostolskiej. Przywołana

po trzech dniach bezwocnych obrad przez następane pięć miałyby być zmniejszone racje żywnościowe, a gdyby i ten czas okazał się niewystarczający, elektorom miały być podawane wyłącznie chleb i wino, aż do czasu podjęcia decyzji.

⁸ Por. M. ŻUROWSKI, *Hierarchiczne funkcje zarządzania Kościołem*, t. II, Warszawa 1978, s. 135-148.

⁹ Por. *Bullarium Diplomatum et Privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum*, t. V, Augustae Taurinorum 1859-1860, s. 405-409.

¹⁰ Postanowienie to zniósł dopiero papież Pius X w 1904 r., nie chcąc dostarczać pretekstu do zakwestionowania wyboru papieża.

¹¹ Por. GREGORIUS XV, *Constitutio Aeterni Patris*, *Magnum Bullarium Romanum*, t. III, Luxemburgiae 1727-1758, s. 454-465.

¹² Prus X, *Constitutio Vacante Sede Apostolica*, w: *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti papae XV promulgatus*, Doc. I.

¹³ Por. Tamże, Doc. IX.

¹⁴ Por. AAS 36(1946), s. 65-99.

Konstytucja najpierw regulowała kwestię uprawnień kolegium kardynalskiego. Grono to podczas sprawowania urzędu przez papieża (*sede plena*) nie posiadało żadnych uprawnień jurysdykcyjnych, tworzyło zaś Senat Biskupa Rzymu, wspierając Go w kierowaniu całym Kościołem, jako pierwsi doradcy i pomocnicy¹⁵. Również w czasie wakatu Stolicy Apostolskiej wspomniane kolegium nie posiadało żadnej władzy, która przysługiwałaby papieżowi podczas *sede plena*. Kolegium kardynalskie nie mogło więc wykonywać jurysdykcji, udzielać łask, rozstrzygać spraw sądowych ani wprowadzać w życie aktów podjętych przez papieża przed śmiercią, lecz jeszcze niewykonanych. Nie mogło zmieniać ustaw kościelnych ani też uszczuplać władzy papieskiej, nawet przez przemilczenie nadużyć przeciw władzy tej dokonanych. Ważne zaś niecierpiące zwłoki sprawy rozstrzygało większością głosów, jeżeli za ich pilnością była również większość głosów¹⁶.

Kardynałowie tworzący kolegium kardynalskie celem podejmowania decyzji w wyżej wymienionych sprawach musieli zbierać się na zebraniach. Cytowana Konstytucja w czasie wakatu Stolicy Apostolskiej przewidywała dwojakiego rodzaju zebrania kolegium kardynalskiego: generalne i partykularne. W generalnych brali udział wszyscy kardynałowie, natomiast w partykularnych kardynał kamerling i trzech najstarszych kardynałów, po jednym z każdego stopnia. Na zebraniach partykularnych załatwiano sprawy bieżące mniejszej wagi, a ich postanowienia zmienić mogło tylko zebranie generalne, do którego należało załatwianie spraw większej wagi¹⁷. Najważniejszą czynnością kolegium kardynalskiego w czasie wakatu Stolicy Apostolskiej był wybór nowego papieża¹⁸. Bardziej szczegółowe przepisy w omawianej materii znalazły się w specjalnej instrukcji dotyczącej pozycji i zadań

¹⁵ Por. Konst. *Vacantis Apostolicae Sedis*, nr 1; Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti papae XV promulgatus, Romae 1936, (dalej w cytowaniu: KPK/1917), kan. 230.

¹⁶ Por. Konst. *Vacantis Apostolicae Sedis*, nr 3-5.

¹⁷ Por. Tamże, nr 6-7.

¹⁸ Por. Tamże, nr 47.

kolegium kardynalskiego podczas wakatu Stolicy Apostolskiej, dołączonej do pierwszego Kodeksu Prawa Kanonicznego¹⁹.

Prawodawca w analizowanej Konstytucji rozstrzygał również kwestię funkcjonowania urzędów Stolicy Apostolskiej, tzn. decydował, jakie urzędy w czasie wakatu przestawały funkcjonować, a jakie nadal działały. Do tych pierwszych zaliczył urząd sekretarza stanu, którego zastępować miał sekretarz kolegium kardynalskiego, datariusza oraz sekretarza brewiów, natomiast do drugich: kardynała kamerlinga, do którego obowiązków należało potwierdzenie urzędowo śmierci papieża, wystawienia na tę okoliczność odpowiedniego dokumentu, zawiadomienia kardynała dziekana oraz kardynała wikariusza Rzymu o zgonie papieża. Do niego też należał zarząd pałacem apostolskim. Na swych stanowiskach pozostawali również wielki penitencjarz, kanclerz wikariusz Rzymu oraz legaci papiescy²⁰. Zadania i władza tych ostatnich ustawała po wykonaniu zlecenia, wskutek doręczonego im odwołania, lub zrzeczenia się przyjętego przez papieża. Nie przestawali oni natomiast pełnić swoich obowiązków na skutek wakatu Stolicy Apostolskiej chyba, że co innego zaznaczono by w piśmie nominacyjnym²¹.

W odrębnym rozdziale prawodawca rozstrzygał kwestię kompetencji kongregacji Kurii Rzymskiej. Zgodnie z postanowieniem Konstytucji Kongregacji podczas wakatu Stolicy Apostolskiej zachowywały swoje zwyczajne uprawnienia. Nie mogły jednak podejmować żadnych decyzji w sprawach załatwianych na podstawie upoważnienia papieskiego uzyskanego na audiencji papieskiej albo na mocy upoważnienia specjalnego lub nadzwyczajnego. W sprawach

¹⁹ Por. *Instructio a Sacro Cardinalium Collegio observanda vacante Sede Apostolica donec extraordinaria conditio perduret in qua nunc ipsa versatur*, w: Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti papae XV promulgatus, Doc. III.

²⁰ Por. Konst. *Vacantis Apostolicae Sedis*, nr 12-21.

²¹ Por. KPK/1917, kan. 268.

zaś trudniejszych czy też kontrowersyjnych winny one odwoływać się do kolegium kardynalskiego²².

2. Reforma papieża Pawła VI

Przepisy wyżej przytoczone obowiązywały aż do reformy podjętej przez papieża Pawła VI w duchu postanowień Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza zaś w świetle nowej eklezjologii. Dokonał jej tenże Papież promulgując w roku 1975 Konstytucję *Romano Pontifici eligendo*²³. Należy przypuszczać, że papież Paweł VI podejmując się reformy omawianej materii, z racji niewielkiej odległości czasowej od zakończenia Soboru, miał świadomość, że jest to jej pierwszy etap. Konstytucja podobnie jak wyżej omówiona również była podzielona na dwie części: Pierwszą z nich Papież poświęcił w całości kwestiom związanym z wakatem Stolicy Apostolskiej, natomiast druga dotyczyła procedury wyboru nowego papieża. We wstępie cytowanej Konstytucji Papież oprócz przytoczenia kilku danych historycznych oraz zwyczajnej motywacji promulgowanego dokumentu wspomniał o istniejącej od Piusa XII tendencji, by kolegium kardynalskie obejmowało reprezentantów całego Kościoła z różnych narodów. Dalej mówił o zwiększeniu liczby kardynałów przez papieża Jana XXIII i o swojej inicjatywie pewnego ograniczenia uprawnień wyborczych w gronie samego kolegium kardynalskiego²⁴.

2.1. Przyczyny wakatu

O wakacie Stolicy Apostolskiej można mówić w sytuacji, gdy urząd Biskupa Rzymskiego nie jest obsadzony w wyniku śmierci papieża lub jego rezygnacji z urzędu²⁵. W przypadku drugiej z wymienio-

²² Por. Konst. *Vacantis Apostolicae Sedis*, nr 22-25. Warto zauważyć, że pewne nowe przepisy dotyczące wyborów papieża zawierało motu proprio papieża Jana XXIII *Summi Pontificis electio* z 1962 roku, AAS 54(1962), s. 632-640.

²³ Por. PAULUS VI, *Constitutio Romano Pontifici eligendo*, AAS 67(1975) 610-688, tekst polski w: Posoborowe Prawodawstwo Kościelne, t. VIII, z. 1, s. 7-76.

²⁴ Por. Tamże, Wstęp.

²⁵ Wcześniejsze dokumenty papieskie nie omawiały rezygnacji, jako przyczyny wakatu, chociaż w historii Kościoła miało miejsce kilka przypadków

nych przyczyn, do ważności rezygnacji prawo wymaga, aby była ona dokonana w sposób wolny i w odpowiedni sposób ujawniona. Akt ten nie potrzebuje niczyjego przyjęcia, bowiem papież nie ma nad sobą żadnego zwierzchnika. Stąd też w przypadku rezygnacji on sam decyduje o godziwości i ważności przyczyny swojej rezygnacji²⁶. Ponadto Biskup Rzymski ma nie tylko pierwszeństwo w godności, ale również jest podmiotem najwyższej i pełnej władzy jurysdykcyjnej, dlatego też nie może być mowy o przeniesieniu go na inny urząd lub o pozbawieniu go urzędu²⁷.

2.2. Władza kolegium kardynalskiego

Przez cały okres wakatu władza podejmowania wszelkich decyzji, których nie można było odłożyć, jak również w sprawach związanych z pogrzebem papieża, spoczywała na kolegium kardynalskim. Podobnie cała władza cywilna papieża odnośnie do zarządzania Państwem Watykańskim należała do kolegium kardynalskiego. W tych sytuacjach kolegium działała zgodnie z tym, za czym opowiadała się większość kardynałów. Ponadto było ono kompetentne do wydawania decyzji odnośnie do interpretacji punktów wątpliwych czy dyskusyjnych zawartych w samej Konstytucji²⁸. Jak wynika z postanowień cytowanego dokumentu w czasie wakatu kolegium kardynalskie nie posiadało żadnej władzy czy jurysdykcji w kwestiach, które za życia papieża do niego należały. Tego rodzaju sprawy były zarezerwowane dla nowo wybranego papieża²⁹. Gdyby zdarzyło się inaczej tzn. kardynałowie próbowaliby podejmować działania nie

przerwania pontyfikatu przed śmiercią papieża. Nie wszystkie one są jednak należycie udokumentowane.

²⁶ W historii papieży niektóre rezygnacje były w różnym stopniu wymuszone, czy to przez władzę świecką, czy przez sobór powszechny, czy też przez zamieszki polityczne. Nie spełniały więc one wymogów formalnych i nie można ich uważać za rezygnacje. Szerzej na ten temat por. P. MAJER, *Rezygnacja papieża z urzędu*, *Annales Canonici* 9(2013), s. 39-54.

²⁷ Por. KPK/1917, kan. 218.

²⁸ Por. Konst. *Romano Pontifici eligendo*, nr 1i 5 oraz 23.

²⁹ Por. Tamże, nr 2.

leżące w ich kompetencji, byłyby one nieważne. Ponadto nie mogli oni wpływać na sprawy związane z dysponowaniem prawami Stolicy Apostolskiej i Kościoła, nawet gdyby chodziło o załatwianie sporów czy dochodzenie faktów odnośnie do wspomnianych praw, a zaistniałych po śmierci papieża. Do ich ochrony zobligowani byli wszyscy kardynałowie³⁰. Również przepisy wydane przez Biskupów Rzymskich nie mogły być w czasie wakatu w jakikolwiek sposób poprawiane lub zmieniane, ani też nie wolno było niczego do nich dodawać lub dyspensować, zwłaszcza w tym, co dotyczyło sprawy wyboru papieża³¹.

W czasie wakatu Stolicy Apostolskiej, aż do czasu wejścia na konklawe, miały odbywać się dwa rodzaje zebrań kardynalskich: ogólne, czyli całego kolegium (kardynałowie po ukończeniu 80 roku życia nie mieli obowiązku uczestnictwa) i partykularne. Zebrania ogólne, pod przewodnictwem dziekana, poprzedzające konklawe i dlatego nazwane przygotowawczymi, miały odbywać się codziennie. Dzięki temu, na bieżąco kardynałowie byli informowani przez kamerlinga o tym, co konieczne i pożyteczne, mogli oni wypowiedzieć się na temat aktualnych spraw, uzyskać wyjaśnienia w kwestiach wątpliwych czy też zgłaszać swoje wnioski. Decyzje na tych zebraniach podejmowane były w drodze głosowania, które w sprawach ważniejszych miało być tajne³².

Sprawy mniejszej wagi, czy też problemy dnia powszedniego załatwiane były z kolei na zebraniach partykularnych. Uczestniczyli w nich: kardynał kamerling, jako przewodniczący oraz trzech kardynałów, po jednym z każdego stopnia. Skład tego gremium utrzymywał się aż do trzeciego dnia od momentu wejścia na konklawe. Po tym okresie następowała zmiana wszystkich asystentów, na których miejsce, każdego dnia wchodził trzech nowi kardynałowie, wybierani zawsze drogą losowania³³.

³⁰ Por. Tamże, nr 3.

³¹ Por. Tamże, nr 4.

³² Por. Tamże, nr 7, 9 i 10.

³³ Por. Tamże, nr 7 i 8.

2.3. Sytuacja prawna Kurii Rzymskiej

Od momentu zaistnienia wakatu Stolicy Apostolskiej wszyscy kardynałowie przełożeni dykasterii Kurii Rzymskiej, a także kardynał sekretarz tracili swoje urzędy. Wyjątek od tej zasady stanowili: kardynał kamerling, penitencjarz większy i wikariusz generalny diecezji rzymskiej oraz Jałmużnik jego Świątobliwości. Oni, bowiem w dalszym ciągu w ramach swoich kompetencji, załatwiali sprawy zwyczajne, przedstawiając kolegium kardynalskiemu jedynie to, co należałoby przedstawić papieżowi³⁴. Ponadto nie ustawała też władza legatów papieskich³⁵. Poszczególne dykasterie jak i wszyscy ich członkowie, wchodzący w skład Kurii Rzymskiej, w czasie wakatu, nie posiadali żadnej władzy w odniesieniu do spraw, które za życia papieża mogły być załatwione tylko w porozumieniu z nim, czy to podczas udzielonej przez niego audiencji czy też na mocy nadzwyczajnych i specjalnych uprawnień, których papież zazwyczaj udzielał prefektom lub sekretarzom dykasterii³⁶.

W sprawach zwyczajnych, najczęściej mniejszej wagi, dykasterie zachowywały nadal swoje przywileje, aczkolwiek zalecane było, aby w przypadku pojawiających się problemów, gdy wymagana była dyskusja, a sprawa nie cierpiała zwłoki, dykasterie zwracały się do kolegium kardynalskiego, które mogło powierzyć daną kwestię do rozstrzygnięcia kardynałowi, pełniącemu za życia papieża funkcję prefekta oraz pozostałym kardynałom dykasterii. Kolegium kardynalskie musiało jednak być przekonane, że tak właśnie postąpiłby papież. Natomiast sprawy poważniejsze i podlegające dyskusji, jeśli można je było odłożyć, należało bezwzględnie zarezerwować przyszłemu papieżowi³⁷. Wynika z tego, że dana dykasteria posiadała kompetencje do samodzielnego podejmowania decyzji w zakresie udzielania mniejszych łask, wszystkie zaś kwestie, które mogły być

³⁴ Por. Tamże, nr 14 i 22.

³⁵ Por. Tamże, nr 21.

³⁶ Por. Tamże, nr 24.

³⁷ Por. Tamże, nr 25.

odłożone na czas późniejszy, powinny być bezwzględnie przedstawione nowemu papieżowi.

W kwestii trybunałów omawiana Konstytucja stanowiła równie przejrzyście, że zarówno Najwyższy Trybunał Sygnatury Apostolskiej jak i Trybunał Roty Rzymskiej, w czasie wakatu nadal wykonywały swoje zadania, zgodnie z własnymi prawami i z zachowaniem szczególnych unormowań zawartych w kanonach Kodeksu Prawa Kanonicznego.

2.4. Pogrzeb papieża

Prawodawca w omawianej Konstytucji stanowił, że po śmierci papieża kardynałowie przez dziewięć ciągłych dni mieli odprawiać za jego duszę nabożeństwa pogrzebowe, zgodnie z obrzędem pogrzebowym dołączonym do Konstytucji, jako część uzupełniająca. W przypadku śmierci papieża poza Rzymem kolegium kardynalskie miało podjąć decyzję odnośnie do godnego przetransportowania jego zwłok do bazyliki św. Piotra³⁸. Kardynał kamerling miał dopilnować, aby nikt bez jego upoważnienia nie robił zdjęć zmarłemu papieżowi, to samo dotyczyło fotografowania papieża podczas choroby, czy prób rejestrowania jego głosu. Taka zgoda mogła być wyrażona tylko wtedy, gdy zdjęcie miało być zrobione w celach dokumentacyjnych, czy dowodowych, a papież był już ubrany w szaty pontyfikalne. Gdy pogrzeb miał się odbyć w Bazylice Watykańskiej, notariusz kapituły był zobowiązany sporządzić autentyczny dokument tego faktu. Z kolei delegat kardynała kamerlinga i delegat prefekta domu papieskiego przepisywali go, przez co powstawały dwa odrębne odpisy. Dokumenty te stanowiły dowód pochowania papieża: jeden w Kameronie Apostolskiej, drugi zaś u Prefekta Domu Papieskiego³⁹.

Jeśli umierający papież zostawiłby testament, rozporządzając w ten sposób swymi własnymi rzeczami, pismami, czy prywatnymi obrazami, wyznaczając jednocześnie jego wykonawcę, wówczas tenże wykonawca, zgodnie z przyznaną mu przez testatora władzą, miał

³⁸ Por. Tamże, nr 27 i 29.

³⁹ Por. Tamże, nr 28.

prawo do wydawania poleceń i wykonywania tego wszystkiego, co do wypełnienia ostatniej woli było niezbędne. Z powierzonej mu funkcji był zobowiązany złożyć sprawozdanie na ręce nowego papieża⁴⁰.

3. Reforma papieża Jana Pawła II

Jak już wspomniano we wstępie niniejszego opracowania obecnie obowiązujące przepisy odnośnie do wakatu Stolicy Apostolskiej zawiera konstytucja *Universi Dominici gregis* Jana Pawła II z 1996 roku. W obszernym wstępie przytoczonego dokumentu Papież odwołując się do postanowień swoich Poprzedników w omawianej materii uzasadnia przyczyny wydania Konstytucji. Wyraźnie podkreśla, że „w sformułowaniu nowych norm dołożyłem starań, przy uwzględnieniu wymogów naszych czasów, by nie odstąpić w istotny sposób od linii ustalonej przez mądrą i czcigodną tradycję, obowiązującą do dzisiaj”⁴¹. W ten sposób potwierdza zasadnicze ustalenia dotyczące wakatu Stolicy Apostolskiej i procedury wyboru nowego papieża.

3.1. Przyczyny wakatu

Papież Jan Paweł II w swej Konstytucji nie określił bezpośrednio pojęcia wakatu, ani też nie wskazał jego przyczyn. Można, zatem przyjąć, że w tym względzie niezmiennie pozostaje stanowisko wyrażone w Kodeksie Prawa Kanonicznego czy w ustawach wcześniej regulujących te kwestie⁴². Podobnie jak w przeszłości tak i obecnie o wakacie Stolicy Apostolskiej można mówić, gdy papież zmarł bądź zrezygnował ze swego urzędu. Niektórzy kanoniści rozważają także inne hipotetyczne przyczyny wakatu, jak np. nieuleczalna i trwała ciężka choroba psychiczna, w następstwie której doszłoby do nieodwracalnej utraty przez papieża rozumu, taką sytuację zrównuje się ze śmiercią papieża, czy popadnięcie papieża w notoryczną herezję,

⁴⁰ Por. Tamże, nr 32.

⁴¹ Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, Wstęp.

⁴² Por. Codex Iuris Canonici auctoritate Joannis Pauli II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Pallottinum 1984 (dalej w cytowaniu: KPK/1983), kan. 332.

apostazje lub schizmę. Niektórzy autorzy z racji eklezjologicznych w ogóle nie dopuszczają takiej możliwości, inni przyrównują ją do dobrowolnej rezygnacji. Nie ma jednak żadnych przepisów prawa, które pozwalałyby na utworzenie odpowiedniej normy postępowania w tak osobliwych sytuacjach⁴³. Co do kwestii rezygnacji ze sprawowanego urzędu, papież może się go zrzec w każdym czasie, a do ważności tego aktu wymaga się, aby był on dokonany w sposób wolny i został odpowiednio ujawniony. Taka rezygnacja, aby była ważna, powinna być dokonana w zgodzie z przepisami prawa, tzn. nie może podlegać niczyjej akceptacji, musi być wolna od przymusu, oszustwa, zasadniczej pomyłki lub symonii⁴⁴. Jest ona ważna od momentu jej ogłoszenia. Jedynie do godziwości zrzeczenia potrzebna jest bardzo poważna przyczyna. Ważność przyczyny określa sam rezygnujący papież⁴⁵. Gdyby zdarzyła się sytuacja, że Stolica Apostolska zawakowałaby podczas trwania soboru powszechnego, wówczas na mocy prawa sobór zostałby przerwany, a o jego kontynuacji czy też rozwiązaniu decydowałby nowy papież⁴⁶. W przypadku osoby papieża nie można mówić o innych przyczynach utraty urzędu, mianowicie o pozbawieniu czy przeniesieniu na inne stanowisko, ponieważ sprawuje on urząd najwyższy i nie ma innego nadrzędnego.

Należy też wspomnieć o przeszkodzeniu Stolicy Apostolskiej, chociaż przepisy tej sytuacji nie określają. Otóż papież byłby całkowicie pozbawiony możliwości wykonywania swojej władzy, np. w wyniku uwięzienia lub porwania. W tego rodzaju sytuacjach obowiązuje

⁴³ Por. P. MAJER, *Rezygnacja papieża z urzędu*, s. 40. Wydaje się, że przypadek notorycznej schizmy papieża, z natury rzeczy, nie powinien być brany pod uwagę nawet czysto teoretycznie, bowiem schizma jest odmową uznania zwierzchnictwa Biskupa Rzymskiego lub utrzymywania wspólnoty z wiernymi utrzymującymi to zwierzchnictwo (por. kan. 751).

⁴⁴ Por. KPK/1983, kan. 188.

⁴⁵ Por. T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. II, Olsztyn 1986, s. 116.

⁴⁶ Por. KPK/1983, kan. 340. Taka sytuacja miała miejsce podczas trwania Soboru Watykańskiego II, po śmierci papieża Jana XXIII.

również zasada: *nihil innovetur*. Powinny zaś być zachowane ustawy specjalne wydane na te okoliczności⁴⁷.

3.2. Uprawnienia kolegium kardynałów w czasie wakatu

Członkowie kolegium kardynalskiego podczas *sede plena* pozostają do dyspozycji papieża, bądź to działając kolegialnie, gdy zwoływani są na konsystorze do rozważenia ważniejszych spraw, bądź pojedynczo przez wykonywanie różnych urzędów, czym świadczą pomoc papieżowi w codziennej trosce o Kościół powszechny⁴⁸. Od momentu śmierci lub rezygnacji władza papieża zwyczajnie ustaje, a zarząd Kościołem należy do kolegium kardynalskiego. Przysługuje mu tylko ta władza, którą przyznaje mu specjalne prawo⁴⁹, czyli tylko w sprawach zwyczajnych, tzn. bieżących bądź takich, których załatwienia nie można odłożyć. Prawodawca cytowanej Konstytucji zwraca uwagę w tym miejscu na podwójny problem, mianowicie: czy kolegium kardynalskie posiada władzę rządzenia, a jeżeli tak, czy władza ta dotyczy tylko okresu wakatu Stolicy Apostolskiej? Powszechnie przyjmowany jest pogląd, że kolegium podczas zebrań ogólnych takiej władzy nie posiada. Można mówić jedynie o władzy delegowanej *de iure*, w tym sensie, że jakiś organ, któremu prawo ogólne nie przyznaje władzy rządzenia, otrzymuje ją jednak na mocy przepisów szczególnych, określających zakres i okoliczności jej wykonywania. Władzę rządzenia mogą natomiast otrzymać poszczególni kardynałowie na podstawie specjalnego upoważnienia, jako prefekci dykasterii⁵⁰.

Władza zebrania kardynalskiego jest ze swej natury kolegialna i odnosi się do trzech pól aktywności. Zajmuje się ono sprawami zwyczajnymi, tzn. bieżącymi i niedającymi się odłożyć, procedurą wyboru nowego papieża oraz podejmowaniem decyzji dotyczących

⁴⁷ Por. KPK/1983, kan. 335. Por. także T. PAWLUK, *Prawo kanoniczne według Kodeksu...*, s. 117.

⁴⁸ Por. Tamże, kan. 349.

⁴⁹ Por. Tamże, kan. 359.

⁵⁰ Por. JAN PAWEŁ II, Konstytucja apostolska *Pastor Bonus*, AAS 80(1988), s. 841-912; także por. *Commento alla Pastor Bonus e alle norme sussidiarie della Curia Romana*, a cura di Mons. Pio Vito Pinto, Città del Vaticano 2003, s. 308.

uroczystości pogrzebowych zmarłego papieża⁵¹. Kolegium nie posiada natomiast kompetencji do wykonywania zadań wynikających z władzy jurysdykcyjnej czy też innej zastrzeżonej dla papieża, jak również wypełniania funkcji mu przysługujących w związku ze sprawowanym urzędem. Obowiązuje więc tutaj zasada: *sede romana vacante nihil innovetur*⁵². Władza jurysdykcyjna, jak też wszystkie sprawy z nią związane są zarezerwowane dla przyszłego papieża⁵³. Kolegium nie ma też prawa zmiany czy poprawiania żadnej ustawy wydanej przez Biskupa Rzymskiego, a sama próba takiego działania jest uznana za nieważną⁵⁴. Pozbawione jest ono również prawa interpretacji i decydowania o uprawnieniach Stolicy Apostolskiej i Kościoła rzymskiego. Wszyscy kardynałowie powinni zatroszczyć się o ich ochronę⁵⁵. Kolegium kardynalskie jest również pozbawione prawa interpretacji cytowanej Konstytucji w zakresie norm wyborczych w niej zawartych, gdyż mają być one stosowane tak, jak brzmią. Wszystkie inne przepisy tego dokumentu, wymagające ewentualnych wyjaśnień mogą być interpretowane przez całe kolegium, tzn. wszystkich kardynałów na zebraniu ogólnym. Decyzje w sprawach tego rodzaju kolegium podejmuje zwykłą większością głosów⁵⁶. Najważniejszym jednak zadaniem kolegium kardynałów podczas wakatu Stolicy Apostolskiej jest uczestnictwo w konklawe i dokonanie wyboru nowego papieża.

Ponadto w czasie wakatu wszelka władza cywilna papieża dotycząca zarządu państwem watykańskim przysługuje kolegium kardynalskiemu, jednak nie może ono wydawać żadnych dekretów. W przypadku gdyby wymagała tego sytuacja takie dekrety mogą być wydane, ale tylko na czas wakatu. Dekrety te będą posiadały moc prawną w przyszłości tylko w wypadku późniejszego ich potwierdzenia przez nowego papieża⁵⁷.

⁵¹ Por. *Commento alla Pastor Bonus e alle normae sussidiarie...*, 313.

⁵² Por. KPK/1983, kan. 335.

⁵³ Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 1.

⁵⁴ Por. Tamże, nr 4.

⁵⁵ Por. Tamże, nr 3.

⁵⁶ Por. Tamże, nr 5 i 6.

⁵⁷ Por. Tamże, nr 23.

3.3. Zebrania kolegium kardynałów podczas wakatu

W okresie wakatu Stolicy Apostolskiej, tak jak stanowiła poprzednia Konstytucja, funkcjonują dwa rodzaje zebrań kardynalskich: ogólne i partykularne⁵⁸. W skład pierwszego z zebrań, aż do rozpoczęcia wyboru, wchodzi wszyscy kardynałowie prawidłowo powiadomieni o fakcie wakatu i nie posiadający prawowitej przeszkody. Kardynałowie zaś, którzy nie posiadają prawa wyboru papieża⁵⁹ mają prawo powstrzymania się, jeśli tak zdecydują się, od uczestnictwa w zebraniach ogólnych. Udział w zebraniu jest obowiązkowy, a ewentualna absencja może być usprawiedliwiona jedynie względami natury zdrowotnej. Zebraniu ogólnemu przewodniczy dziekan kolegium, zaś w razie jego nieobecności lub prawnie uzasadnionej przeszkody subdziekan⁶⁰. W przypadku, gdyby zarówno jeden jak i drugi osiągnęli już wiek uniemożliwiający im dokonywanie wyboru papieża, zebraniu kardynałów przewodniczy najstarszy kardynał elektor, według zwyczajnego porządku pierwszeństwa⁶¹. Zebrania ogólne, które poprzedzają początek wyboru nazywane „przygotowawczymi” powinny odbywać się codziennie, aby umożliwić kardynałowi kamerlingowi wysłuchanie opinii kolegium kardynalskiego i przekazanie wiadomości uznanych za konieczne, a ponadto, aby pozwolić poszczególnym kardynałom wyrazić zdanie na temat nasuwających się problemów, prosić o wyjaśnienia w przypadkach wątpliwości oraz podać propozycje⁶². Zebrania te powinny odbywać się w watykańskim pałacu apostolskim, chyba że inne miejsce byłoby dogodniejsze. Głos na tych zebraniach, jeśli chodzi o sprawy o większym znaczeniu, jest wyrażany w formie tajnej⁶³.

⁵⁸ Por. Tamże, nr 7.

⁵⁹ Zgodnie z postanowieniem Konstytucji nr 33 kardynałowie, którzy przed dniem śmierci papieża lub dniem, w którym nastąpił wakat Stolicy Apostolskiej, ukończyli już osiemdziesiąty rok życia tracą prawo wyboru papieża.

⁶⁰ Por. KPK/1983, kan. 352.

⁶¹ Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 9.

⁶² Por. Tamże, nr 11.

⁶³ Por. Tamże, nr. 10.

Na pierwszym zebraniu przygotowawczym kardynałom elektorom odczytuje się część konstytucji *Universi Dominici gregis* poświęconą wakatowi Stolicy Apostolskiej. Należy też zatroszczyć się o to, aby każdy z kardynałów posiadał jej egzemplarz. Kardynałowie uczestniczący w zebraniach są również zobowiązani do złożenia przysięgi dotyczącej zachowania przepisów zawartych w konstytucji oraz dochowania tajemnicy. Postanowienia przytoczonej konstytucji w kwestii dochowania tajemnicy wydają się być mniej rygorystyczne w porównaniu z poprzednimi dokumentami w tej materii, bowiem rozróżniają tajemnicę dotyczącą aktu wyborczego⁶⁴ i tajemnicę, co do innych decyzji podejmowanych podczas wakatu Stolicy Apostolskiej⁶⁵. Przysięga jest odczytywana przez kardynała dziekana lub przez innego przewodniczącego kolegium⁶⁶. Pozostałe zadania zebrania ogólnego mają charakter materialno-administracyjny. Należą do nich m.in. zaaprobowanie wydatków poniesionych w czasie wakatu, anulowanie pierścienia rybaka i ołowianej pieczęci, którą zmarły papież się posługiwał przy wysyłaniu listów apostolskich, stwierdzenie czy zmarły papież nie pozostawił żadnych dokumentów dla kolegium kardynalskiego, a także przydzielenie, w drodze losowania, pokoi kardynałom elektorom oraz ustalenie dnia i godziny rozpoczęcia głosowania⁶⁷.

Po rozpoczęciu konklawe zebrania ogólne zastępowane są przez zebrania kardynałów elektorów, którzy podejmują najważniejsze kwestie, natomiast sprawy zwyczajne załatwiane są podczas zebrań partykularnych.

⁶⁴ Kardynałowie, a także ci wszyscy, którzy w jakikolwiek sposób pełnią służbę w pracach związanych z wyborem i którzy bezpośrednio lub pośrednio mogliby naruszyć tajemnicę o tym wszystkim co dotyczy wyboru – słownie lub pisemnie lub za pomocą znaków lub jakiegokolwiek innej rzeczy – winni się absolutnie tego wystrzegać, ponieważ w przeciwnym przypadku ściągliby na siebie karę ekskomuniki *latae sententiae* zarezerwowaną Stolicy Apostolskiej, por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 58.

⁶⁵ Por. *Commento alla Pastor Bonus e alle normae sussidiare...*, s. 317.

⁶⁶ Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 12.

⁶⁷ Por. Tamże, nr. 13.

W skład zebrań partykularnych wchodzi: kardynał kamerling i trzech kardynałów, po jednym z każdego stopnia wylosowanych spośród elektorów przybyłych do Rzymu⁶⁸. Kadencja tych ostatnich, zwanych asystentami, trwa trzy dni, do momentu wyłonienia drogą losowania ich następców, na ten sam okres. W momencie rozpoczęcia procedury wyborczej członkowie zebrania partykularnego wykonują nadal swoje funkcje i utrzymują niezbędne kontakty zewnętrzne⁶⁹. W przeciwieństwie do zebrań ogólnych, zebrania partykularne zajmują się zwyczajnymi sprawami dnia codziennego lub pojawiającymi się w danej chwili. Gdyby podczas prac takiego zebrania wyłoniła się kwestia bardziej skomplikowana, wymagająca głębszej analizy lub potrzeba podjęcia decyzji o poważniejszym znaczeniu, powinna być ona natychmiast przedłożona na forum zebrania ogólnego⁷⁰. Do kardynała kamerlinga wraz z jego trzema asystentami należy podejmowanie decyzji, jakie kwestie powinny być rozpatrywane przez zebranie ogólne, przede wszystkim, gdy chodzi o sprawy zgłoszone przez sekretarzy dykasterii zwłaszcza, gdy zachodzi prawdopodobieństwo, iż konklawe może potrwać dłużej. Podkreślona zostaje w ten sposób zdolność operacyjna kardynała kamerlinga, który spełnia funkcję łącznika z kardynałami uczestniczącymi w zebraniach ogólnych. Ma on obowiązek dostarczania im wszelkich niezbędnych i stosownych informacji, dotyczących zarówno ogólnej linii prowadzenia spraw podczas wakatu, jak i wydarzeń szczególnej wagi bądź znaczenia, które uzna za godne przedłożenia po konsultacji z trzema kardynałami asystentami⁷¹.

Kwestia poruszona na jednym zebraniu partykularnym, co do której zapadła określona decyzja nie może być ponownie poruszana, a tym bardziej rozpatrzona w sposób odmienny na innym zebraniu tego samego szczebla. Wynika to z rotacyjnego składu zebrania

⁶⁸ Por., Tamże, nr 7.

⁶⁹ Por. *Commento alla Pastor Bonus e alle normae sussidiare...*, s. 317.

⁷⁰ Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 8.

⁷¹ Por. *Commento alla Pastor Bonus e alle normae sussidiare...*, s. 316.

partykularnego⁷². Zmiana decyzji w takiej sytuacji może nastąpić wyłącznie na zebraniu ogólnym i przy większości głosów⁷³.

3.4. Status prawny urzędów Stolicy Apostolskiej podczas jej wakatu

Prawodawca w cytowanej konstytucji stanowi, że w czasie wakatu przestają pełnić swoje funkcje wszyscy przełożeni dykasterii Kurii Rzymskiej oraz członkowie tych dykasterii⁷⁴. Same dykasterie funkcjonują nadal, a ich zarząd jest powierzony sekretarzom, lecz tylko w sprawach zwyczajnych, tzn. bieżących. Wyjątek od ogólnej zasady utraty urzędu stanowią, z racji zadań powierzonych im podczas wakatu, kardynał kamerling oraz penitencjarz większy. Oni, bowiem pełnią swoje obowiązki nadal, załatwiając sprawy zwyczajne i przedkładając kolegium kardynałów to wszystko, co w normalnej sytuacji (*sede plena*) byłoby przedstawione papieżowi⁷⁵. Ich działalność w okresie wakatu jest na tyle istotna, że prawodawca wychodząc naprzeciw sytuacjom faktycznym, które mogłyby zaistnieć, stanowi jak należy postępować w przypadkach, gdyby któregoś z tych urzędników z chwilą wakatu zabrakło.

W takiej sytuacji kolegium kardynalskie ma się niezwłocznie zebrać i dokonać wyboru następcy kamerlinga w przypadku, gdyby urząd ten wakował, a ten będzie zobowiązany do podjęcia wszelkich niezbędnych działań aż do momentu wyboru nowego papieża⁷⁶. W normalnych okolicznościach kardynał, który ukończył 75 rok życia powinien złożyć rezygnację z urzędu na ręce papieża⁷⁷, natomiast gdyby papież przed swoją śmiercią nie zdążył przyjąć rezygnacji, a kardynał w momencie

⁷² Por. Tamże, s. 315.

⁷³ Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 8.

⁷⁴ Por. Tamże, nr 14. Por. także Konst. *Pastor Bonus*, art. 6. Należy mieć tu na uwadze Kardynała Sekretarza Stanu, Kardynałów Prefektów i Arcybiskupów Przewodniczących.

⁷⁵ Por. Tamże.

⁷⁶ Por. Tamże, nr 15.

⁷⁷ Por. PAULUS VI, Motu proprio *Ingravescentem aetatem*, AAS (1970), s. 810-813, tekst polski w: Posoborowe Prawodawstwo Kościelne, t. II, z. 1, s. 11-12.

wakatu ma już ukończone 75 lat, to urząd swój sprawuje aż do rozpoczęcia konklawe⁷⁸. W omawianej konstytucji przewidziano też system i metodę wyboru kardynała kamerlinga. Ma się on dokonać w drodze tajnego głosowania, poprzedzonego rozdzieleniem kartek wszystkim obecnym kardynałom elektorom, które mają być następnie przez ceremoniarzy zebrane i otwarte w obecności trzech kardynałów asystentów oraz sekretarza kolegium⁷⁹. Ten, kto otrzyma większość głosów będzie uważany za wybranego i będzie posiadał kompetencje przysługujące mu w związku z wykonywaną funkcją. Gdyby się okazało, że na dwóch kandydatów oddano równą ilość głosów, wybranym zostanie ten z nich, który należy do wyższego stopnia, a w razie równego stopnia, ten, kto został wcześniej kreowany na kardynała⁸⁰.

Do momentu wyboru funkcje kardynała kamerlinga wypełnia dziekan kolegium, a w razie jego nieobecności lub prawomocnej przeszkody, subdziekan bądź najstarszy z grona kardynałów, według normalnego porządku pierwszeństwa. Wszyscy oni mogą niezwłocznie podejmować decyzje, jeżeli tego wymaga dana sytuacja faktyczna.

Kardynał kamerling podczas wakatu ma zająć się dobrami i prawami doczesnymi Stolicy Apostolskiej oraz zatroszczyć się o ich administrowanie. Jest zobowiązany osobiście bądź przez wyznaczonego delegata, zadbać o posiadłości papieskie, a więc Watykański Pałac Apostolski, Pałac na Lateranie i w Castel Gandolfo, nad którymi ma pełnić nadzór i sprawować zarząd. Jest on jedynym kardynałem Kurii Rzymskiej obok wielkiego penitencjarza, który nie ustępuje z urzędu w czasie wakatu. Należy jednak wykluczyć, że posiada on faktyczną zdolność rządzenia, gdyż musi zadbać głównie o sprawy przewidziane w prawie nadzwyczajnym, tzn. w omawianej konstytucji, a ponadto przy podejmowaniu ważniejszych decyzji potrzebuje wcześniejszej opinii lub zgody zebrania ogólnego kardynałów elektorów bądź trzech kardynałów asystentów (członków zebrania partykularnego). Gdyby zdarzyła się sytuacja, że kardynał kamerling po ukończeniu

⁷⁸ Por. *Commento alla Pastor Bonus e alle normae sussidiare...*, s. 320.

⁷⁹ Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 15.

⁸⁰ Por. Tamże.

75 lat życia złożył rezygnację, która z różnych względów nie została przyjęta przez papieża, należy przyjąć, że jego urzędowanie zostało przez papieża przedłużone. Takie domniemanie jest niezbędne, gdyż kardynał kamerling nie posiada swego zastępcy⁸¹.

Podobnie rzecz się przedstawia, gdy z chwilą wakatu Stolicy Apostolskiej zabraknie penitencjarza większego. Okoliczności wyboru jego następcy są bardzo podobne, z tą jednak różnicą, że karty z głosami mają być otwierane w obecności kardynała kamerlinga i trzech kardynałów asystentów⁸².

Zarówno kardynał kamerling jak i penitencjarz większy wybrani w okresie wakatu Stolicy Apostolskiej zobowiązani są do podejmowania wszelkich niezbędnych działań, a urząd swój przestają pełnić wraz z wyborem nowego papieża⁸³.

W trybie zwyczajnym, przedstawiając kolegium kardynałów wszystko, co w normalnych okolicznościach przedłożone byłoby papieżowi, funkcjonują również zgodnie z konstytucją apostolską *Vicariae potestatis* (nr 2, § 1)⁸⁴, kardynał wikariusz generalny dla diecezji rzymskiej, kardynał archidiakon bazyliki watykańskiej oraz wikariusz generalny państwa watykańskiego. Wszyscy oni sprawują nadal jurysdykcję i wykonują swoje zadania⁸⁵. Gdyby w okresie wakatu zabrakło na urzędzie wikariusza generalnego dla diecezji rzymskiej, jego zadania powinien wypełniać, poza jurysdykcją zwyczajną, zastępczą, jego zastępcą, czyli *vices gerens*. Jeśliby i ten urząd wakował, funkcję tę powinien pełnić biskup pomocniczy, pierwszy nominacją⁸⁶.

W sytuacji wakatu swoje kompetencje zachowują jeszcze inni urzędnicy Kurii Rzymskiej. Należą do nich substytut sekretariatu stanu, sekretarz ds. relacji z państwami oraz sekretarze dykasterii Kurii Rzymskiej. Wszyscy oni kierują urzędami, odpowiadając za

⁸¹ Por. *Commento alla Pastor Bonus e alle normae sussidiare...*, s. 312-313.

⁸² Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 15.

⁸³ Por. *Commento alla Pastor Bonus e alle normae sussidiare...*, s. 309.

⁸⁴ Por. PAULUS VI, *Constitutio apostolica Vicariae potestatis*, AAS 69(1977), s 9-10.

⁸⁵ Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 14.

⁸⁶ Por. Tamże, nr 16.

wykonywaną funkcję przed kolegium kardynałów⁸⁷. Na tych samych zasadach, kontynuując pełnienie dzieł dobroczynności, aż do wyboru nowego papieża, funkcjonuje Jałmużnik Jego Świątobliwości. Posiada on taki sam zakres kompetencji, jaki miał za życia papieża⁸⁸. Również legaci, jako stali reprezentanci Biskupa Rzymskiego w Kościołach partykularnych lub wobec państw i władz publicznych, do których są posyłani, nadal, w sposób zwyczajny zachowują władzę i pełnią swój urząd. Wyjątkowo misja legata może wygasnąć, jeżeli zostało to zastrzeżone w papieskim piśmie nominacyjnym⁸⁹. Natomiast całkowicie według wlnych norm, kierując się jednak przepisami, o których mowa w Konst. *Pastor Bonus*⁹⁰, kontynuują prowadzenie powierzonych im spraw Trybunały Stolicy Apostolskiej: Najwyższy Trybunał Sygnatury Apostolskiej⁹¹, Trybunał Roty Rzymskiej⁹² oraz Penitencjaria Apostolska⁹³.

⁸⁷ Por. Tamże, nr 20.

⁸⁸ Por. Tamże, nr 22.

⁸⁹ Por. KPK/1983, kan. 367.

⁹⁰ Por. Konst. *Pastor Bonus*, art. 125 i 130.

⁹¹ Sygnatura Apostolska oprócz zadania najwyższego trybunału, czuwa nad prawidłowym wykonywaniem sprawiedliwości w Kościele. Składa się z kardynałów mianowanych przez papieża, z których jeden wybrany również przez niego, spełnia funkcje prefekta, mając do pomocy sekretarza i podsekretarza. Kieruje się ona własnym prawem, por. Konst. *Pastor Bonus*, art. 121-125. Szerzej na ten temat E. SZTAFFROWSKI, *Kuria Rzymska Jana Pawła II*, Prawo Kanoniczne 33(1990) nr 1-2, s. 64; por. także Z. GROCHOLEWSKI, *Zreformowana Kuria Rzymska w służbie Kościoła powszechnego*, w: L'Osservatore Romano (wyd. pol.) nr 6 z 1988 r., s. 26.

⁹² Trybunał Roty Rzymskiej stojący na straży prawa w Kościele, wypełnia z reguły zadania trybunału apelacyjnego wyższej instancji Stolicy Apostolskiej. Przyczynia się do ujednoczenia prawoznawstwa, a poprzez swoje wyroki staje się pomocą dla niższych trybunałów. Sędziowie tego trybunału odznaczający się doświadczeniem, dobierani przez papieża z różnych stron kuli ziemskiej, tworzą kolegium. Trybunałowi przewodniczy dziekan, mianowany przez papieża spośród sędziów, na określony czas. Trybunał Roty Rzymskiej rządzi się własnym prawem, por. Konst. *Pastor Bonus*, art. 126-130. Szerzej na ten temat E. SZTAFFROWSKI, *Kuria Rzymska...*, s. 65.

⁹³ Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 26. Do kompetencji Penitencjarii Apostolskiej należą wszystkie sprawy, które dotyczą zakresu wewnętrznego oraz są

Prawodawca w cytowanej konstytucji nie wymienia enumeratywnie urzędów, ani tym bardziej zakresu spraw, które mogą być rozstrzygane podczas wakatu Stolicy Apostolskiej w trybie nadzwyczajnym. Opisuje jedynie, w jakich wyjątkowych sytuacjach dane kwestie mogą być podejmowane, mimo iż w normalnych okolicznościach, takie działanie wymagałoby potwierdzenia przez Biskupa Rzymskiego.

Również ważna wydaje się być kwestia kompetencji samego kolegium kardynałów, o czym już wyżej była mowa, jako że pod zwierzchnictwem tego grona, będąc właściwie do jego dyspozycji, pozostaje większość urzędników, mających umocowanie do działania podczas wakatu Stolicy Apostolskiej.

3.5. Uprawnienia dykasterii Kurii Rzymskiej

W sytuacji *sede plena* dykasterie Kurii Rzymskiej, każda zgodnie z własną kompetencją, rozpatrują sprawy, które ze względu na szczególne swoje znaczenie, ze swojej natury lub przez prawo są zarezerwowane Stolicy Apostolskiej, a także te, które przekraczają granice kompetencji poszczególnych biskupów diecezjalnych lub ich zespołów⁹⁴ oraz te sprawy, które dykasteriom zostaną zlecone przez papieża. Podejmują studium ważniejszych problemów obecnego wieku, ażeby działalność pasterska Kościoła skuteczniej się rozwijała i odpowiednio była koordynowana, z zachowaniem koniecznej łączności z Kościołami partykularnymi. Inicjują poczynania dla dobra Kościoła powszechnego. Wreszcie rozpatrują to wszystko, co wierni, korzystając z własnego prawa przesyłają do Stolicy Apostolskiej⁹⁵.

związane z odpustami. Przewodniczy jej kardynał wielki penitencjarz, wspomagany przez regenta oraz innych prałatów, tworzących Radę Wielkiego Penitencjarza. W sytuacji wakatu wielki penitencjarz nie traci swego urzędu, ale nadal załatwia wszystkie zwyczajne sprawy, przedstawiając kolegium kardynałów to, co należałoby przedstawić papieżowi, por. Konst. *Pastor Bonus*, art. 117-120. Szerzej na ten temat E. SZTAFFROWSKI, *Kuria Rzymska...*, s. 63.

⁹⁴ Zespoły biskupów oznaczają zarówno Konferencje Biskupów, jak i pozostałe formy spotkań, np. synody. W tej materii por. E. SZTAFFROWSKI, *Kuria Rzymska...*, s. 43.

⁹⁵ Por. Konst. *Pastor Bonus*, art. 13.

W sytuacji wakatu prawodawca jasno stanowi, że dykasterie Kurii Rzymskiej, z wyjątkiem trybunałów, nie posiadają żadnych uprawnień do podejmowania wiążących decyzji w sprawach, których ważność zależałaby od wcześniejszego zlecenia ich wykonania przez papieża. Scedowanie takich uprawnień, za życia Biskupa Rzymskiego, następuje najczęściej na ręce prefektów, przewodniczących oraz sekretarzy dykasterii⁹⁶. Dykasterie pomimo trwania wakatu posiadają jednak władzę zwyczajną i są kompetentne do rozpatrywania spraw o mniejszym znaczeniu⁹⁷. Zmienia się natomiast zakres ich kompetencji, gdy chodzi o kwestie poważniejsze lub wzbudzające kontrowersje. Kwestie te, jeżeli ich podjęcie może być odłożone w czasie, powinny być w sposób wyłączny zarezerwowane nowemu papieżowi. Jeżeli jednak odroczenie ich nie jest możliwe, kolegium kardynalskie może powierzyć taką sprawę temu kardynałowi, który do momentu wakatu był prefektem lub przewodniczącym danej dykasterii, pod warunkiem, że istnieje prawdopodobieństwo tego, że tak właśnie postąpiłby papież. Sprawę można powierzyć też innemu kardynałowi⁹⁸. W takim przypadku osoba, której kolegium powierza daną sprawę może podejmować decyzję, jaką uważa za najbardziej odpowiednią w danej sytuacji, mając na celu obronę oraz strzeżenie praw i tradycji kościelnych. Tego rodzaju powierzanie spraw przez kolegium kardynałów może dokonywać się tylko i wyłącznie do momentu wyboru nowego papieża⁹⁹.

3.6. Pogrzeb papieża

Fakt śmierci papieża oficjalnie stwierdza kardynał kamerling, bezpośrednio po otrzymaniu wiadomości o zaistnieniu tego zdarzenia, w obecności mistrza papieskich ceremonii liturgicznych, prałatów oraz sekretarza i kanclerza kamery apostolskiej. Powinien on niezwłocznie sporządzić dokument lub autentyczny akt zgonu, a ponadto

⁹⁶ Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 24.

⁹⁷ Por. Tamże, nr 25.

⁹⁸ Por. *Commento alla Pastor Bonus e alle normae sussidiare...*, s. 311.

⁹⁹ Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 25.

poinformować o tym fakcie kardynała archiprezbitera bazyliki watykańskiej oraz kardynała wikariusza Rzymu, który z kolei ma za zadanie w specjalnym komunikacie powiadomić o śmierci papieża lud. Samych kardynałów powiadamia dziekan kolegium, wzywając ich jednocześnie na zebrania kolegium. On też informuje korpus dyplomatyczny akredytowany przy Stolicy Apostolskiej oraz władze odpowiednich państw¹⁰⁰.

Przez dziewięć kolejnych dni kardynałowie odpowiadają nabożeństwa żałobne za spójność duszy papieża, bezwzględnie trzymając się norm *Ordo exsequiarum Romani Pontificis* i *Ordo ritum conclavis*¹⁰¹.

Jednym z początkowych zadań kolegium kardynałów jest podjęcie najważniejszych decyzji w sprawie przygotowań do pogrzebu, na które składają się przede wszystkim: konieczność ustalenia dnia, godziny i sposobu przeniesienia zwłok zmarłego papieża do bazyliki watykańskiej. Jeśli śmierć papieża nastąpiła poza Rzymem kolegium kardynałów również decyduje, w jaki sposób godnie i uroczysto przetransportować jego zwłoki do bazyliki św. Piotra¹⁰².

Fakt złożenia do grobu powinien być utrwalony w specjalnym dokumencie stwierdzającym autentyczność tego aktu. Dokument ten sporządza notariusz bazyliki watykańskiej lub kanonik archiwista. Osobne dokumenty, potwierdzające wiarygodność złożenia do grobu, przygotowują delegat kardynała kamerlinga i delegat prefekta domu papieskiego, pierwszy w obecności członków kamery apostolskiej i drugi w obecności prefekta domu papieskiego¹⁰³.

Kardynał kamerling nie powinien zezwolić na fotografowanie lub filmowanie zmarłego papieża. Ponadto ma on zadbać o to, aby nikt nie próbował słów chorego papieża nagrywać czy utrwalac w inny sposób, po to by je później odtworzyć. Jeśli ktoś chciałby fotografować papieża

¹⁰⁰ Por. Tamże, nr 17.

¹⁰¹ Por. Tamże, nr 27. Są to normy określające specjalne modlitwy i porządek ceremonii pogrzebowych oraz stanowiące o tym, że papież powinien być pochowany w szatach pontyfikalnych między 4 a 6 dniem od momentu śmierci, por. także *Commento alla Pastor Bonus e alle norme sussidiarie...*, s. 319.

¹⁰² Por. Konst. *Universi Dominici gregis*, nr 29.

¹⁰³ Por. Tamże, nr 28.

w celach dokumentacyjnych, może to zrobić dopiero po uzyskaniu zgody kardynała kamerlinga, ale dopiero w momencie, gdy zmarły papież ubrany jest już w szaty pontyfikalne¹⁰⁴.

Pomieszczenia papieskie, tj. pracownia, pokój papieski oraz apartamenty, powinny zostać zabezpieczone i zapieczętowane. Po pogrzebie, jak również podczas wyboru nowego papieża, pomieszczenia te nie mogą być zamieszkałe¹⁰⁵.

Gdyby zmarły papież rozporządził w testamencie swoimi rzeczami, zostawiając listy i dokumenty prywatne oraz wyznaczył wykonawcę testamentu, to na nim spoczywa ustalenie i wypełnienie, zgodnie z wolą testatora, tego wszystkiego, co dotyczy dóbr prywatnych i pism zmarłego papieża. Taki wykonawca zdaje sprawę z tego, co uczynił jedynie nowemu papieżowi¹⁰⁶.

Zakończenie

W opracowaniu przedstawiono sytuację wakatu Stolicy Apostolskiej spowodowanego śmiercią papieża lub jego rezygnacją do momentu wyboru nowego papieża. Zobrazowano omawiany okres poprzez analizę najważniejszych dokumentów papieskich: papieża Piusa XII, Pawła VI i obecnie obowiązującej Konstytucji Jana Pawła II, regulującej kwestię wakatu w sposób aktualny i kompleksowy. Poruszono kwestię uprawnień kolegium kardynałów w zakresie kierowania Kościołem podczas wakatu. Przedstawiono też funkcjonowanie poszczególnych urzędów Kurii Rzymskiej, z rozróżnieniem na te, które pomimo wakatu funkcjonują nadal i na te, które w tym okresie przestają działać. Analiza porównawcza poszczególnych dokumentów papieskich doprowadziła do następujących wniosków: wakat Stolicy Apostolskiej może nastąpić w wyniku śmierci papieża lub rezygnacji z pełnionego urzędu. Nie może on być pozbawiony urzędu ani z niego usunięty. Wynika to z faktu, że papież pełni w Kościele najwyższy urząd i że nie ma nad papieżem innej kompetentnej osoby

¹⁰⁴ Por. Tamże, nr 30.

¹⁰⁵ Por. Tamże, nr 31.

¹⁰⁶ Por. Tamże, nr 32.

lub urzędu. W czasie wakatu kolegium kardynalskie wykonuje swoją władzę na dwojakiemu rodzaju zebraniach: ogólnych i partykularnych. Nowością reformy Jana Pawła II jest rotacja kardynałów asystentów wchodzących w skład zebrania partykularnego. Należy też dodać, że chociaż reforma Jana Pawła II unormowana w konstytucji *Universi Dominici gregis* utrzymuje większość postanowień wydanych przez poprzedników to zarazem kontynuuje dzieło reformy centralnych instytucji Kościoła zarysowane w konstytucji *Pastor Bonus* i w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego.

Vacancy of the Apostolic See

The paper seeks to explain the situation of the vacancy of the Holy See caused by the death of the pope or his resignation until the election of a new pope. Starting from the analysis of the most important papal documents, especially by the Popes Pius XII, and Paul VI, and of the Constitution of John Paul II, which is currently in use regulating the issue of vacancy in a timely and comprehensive manner, the author discusses the evolution of the legal regulation of the vacancy. What especially matters is the issue of the power of the College of Cardinals to govern the Church during the vacancy, as well as the functioning of the various offices of the Roman Curia.

The study leads to the following conclusions: the vacancy of the Apostolic See may occur as a result of the pope's death or resignation from his office. He cannot be deposed or removed from it. This is due to the fact that the pope has the highest office in the Church and there is not another competent person or authority above the pope. During the vacancy, the College of Cardinals handles current affairs, making decisions on two types of meetings: general and particular, while all important matters wait for the new pope. The novelty of the reform of Pope John Paul II is the rotation of Cardinals Assistants constituting a particular meeting.

SŁOWA KLUCZOWE: Stolica Apostolska, wakaty, przepisy, dokumenty papieskie, kolegium kardynałów, zebrania kardynałów

KEYWORDS: Holy See, vacancy, Cardinals' meetings, College of Cardinals, papal documents, regulations

NOTA O AUTORZE:

KS. DR HAB. JÓZEF ZDZISŁAW WROCEŃSKI SCJ, PROF. UKSW – doktor habilitowany nauk prawnych w zakresie prawa kanonicznego. W latach 1999-2005 prodziekan, a w latach 2005-2012 dziekan Wydziału Prawa Kanonicznego UKSW; kierownik Katedry Ustroju Kościoła i Kanonicznych Form Życia Konsekrowanego. Członek Consociatio Internationalis Iuris Canonici Promovendo (Rzym), Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz Stowarzyszenia Kanonistów Polskich. Redaktor Naczelny wydziałowego kwartalnika „Prawo Kanoniczne”, Zastępca Redaktora Naczelnego czasopisma „Kościół i Prawo” oraz członek kilkunastu Redakcji i Rad Naukowych czasopism.